

Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon Örkény István 100. születésnapjára

Kétségtelenül az 1956-os forradalom egyik legnépszerűbb szállóigéjéről van szó. A „suttagó propaganda” Örkény István nevéhez kötötte. Örkény egy 1974-es interjúbán (a kérdező: Brády Zoltán) szó szerint ezt mondta a szállóige születéséről: „Mikor megindult a Szabad Rádió, behívtak a Parlamentbe (mert akkor onnan adták a műsort), és a Rádió új igazgatója megkért, hogy írjak egy bevezetőt az induló adáshoz. Mondtam, hogy szívesen. Ott megírtam. Így kezdődött: »Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon«”. Karinthy Márton Ördöggörcs című regényében is ez a forma szerepel.

Örkény azonban nem jól emlékezett. A Szabad Kossuth Rádióban elhangzott eredeti szöveg

ugyanis megvan, így hangzott: „A rádió hosszú éveig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a minap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot” (Első közlés: 168 óra, 1989. május 23. A szöveget közzétette: Gömöri Endre. Kötetben: Párbeszéd a groteszkről).

Vagyis Örkény István 1956-ban még egyes szám harmadik személyben fogalmazott, ám 1974-ben már a többes szám első személyű formára emlékezett. Ennek egyértelmű oka az lehetett, hogy a szöveg szózhagyománnyá vált, és úgy élt tovább. És Örkény elfogadta a népi változatot. Az örkényi alap természetesen nagyon frappáns: egy hármass párhuzam (*hazudott*) és egy sokszor használt, felcserélhetetlen szórendű, kollokációsán is kötött mellérendelő összetétel (*éjjel-nappal*, pl. *se éjjele, se nappala*). Talán ezért kaphatta fel könnyen a szózhagyomány, amely azután némiképpen tömörítette, és a nézőpontot is megváltoztatta (*ő > mi*). A semleges egyes szám harmadik személyből közösségi, többes szám első személyűvé tette.

György Péter 2008-ban tágabb kontextusba helyezve értelmezi Örkény változtatását: „Örkény átfogalmazta egykori mondatát, örök példáját adván annak, hogy egy-egy kijelentés értelmezhetetlen a technológiai, mediális kontextusa nélkül. Ő maga tudta a legjobban, hogy a nyelv, amelyet szolgált: fontosabb mindennél. S íróként és szerzőként egyaránt az anyanyelv szolgája volt. Kivételes lényeglátása és nyelvérzéke segítette abban, hogy egykori mondatának változata ma is életben legyen, s kinek-kinek oka legyen használni, kihasználni azt. Nekünk, olvasónknak pedig újraolvasni az újraírt mondatok mögötti igazságot. A mondat két változata együtt: különösen becses lelete történelmünknek.”

Rab László (2007) is megírta a szállóige történetét és utóéletét. Hiszen 2006-ban különös időszerűséget kapott, amikor a hivatalban lévő miniszterelnök sajtóbeszéde napvilágra került. Ebben ilyen szövegromlással/allúzióval szerepelt: „Majdnem beledöglöttem, hogy másfél évig úgy kellett tenni, mintha kormányoztunk volna, ehelyett hazudtunk reggel, éjjel meg este. Nem akarom tovább csinálni!” A miniszterelnök elferdítette a híres szállóigét, megbontotta a nyelvi hagyományból fakadó sorrendet (*éjjel-nappal*) is, és egy illogikus sorrendet alkotott (*reggel, éjjel, este*). A politikusok, újságírók, bloggerek pedig számos változatban ferdítették tovább: „Hazudtatok éjjel, hazudtatok nappal, hazudtatok minden hullámhosszon”, „Lopnak, csalnak, hazudnak minden hullámhosszon”.

Örkény félvívásados szállóigéjének története szépen mutatja a frazeológiai jelenségek útját: születését, a nép ajkán való formálódását, valamint a lebomlását (defrazeologizálódását, antriproverbiummá válását). Örkény István ennek a mondatának köszönhetően öt évig csak eredeti szakmájában, vegyész mérnökként dolgozhatott az Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyárban. A gyárba menet az utcán valószínűleg találkozott egy akkor még bukdácsoló kisfiúval, aki fél évszázaddal később megírta a híres szállóige történetét.

SZAKIRODALOM

György Péter 2008. Egy mondat a hazugságról. *Alföld* 11: 38–41.

Rab László 2007. Nem azt mondták, hogy hazudtunk minden hullámhosszon. *Népszabadság*, március 1. <http://orkenyistvan.hu/hazudtunk>. Összeállította: Radnóti Zsuzsa. (Letöltés ideje: 2012. 03. 06.)

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK

Magyar Nyelvtudományi
és Finnugor Intézet